

Familiens liv og hverdag

år 1900

Århundrede-
skiftet

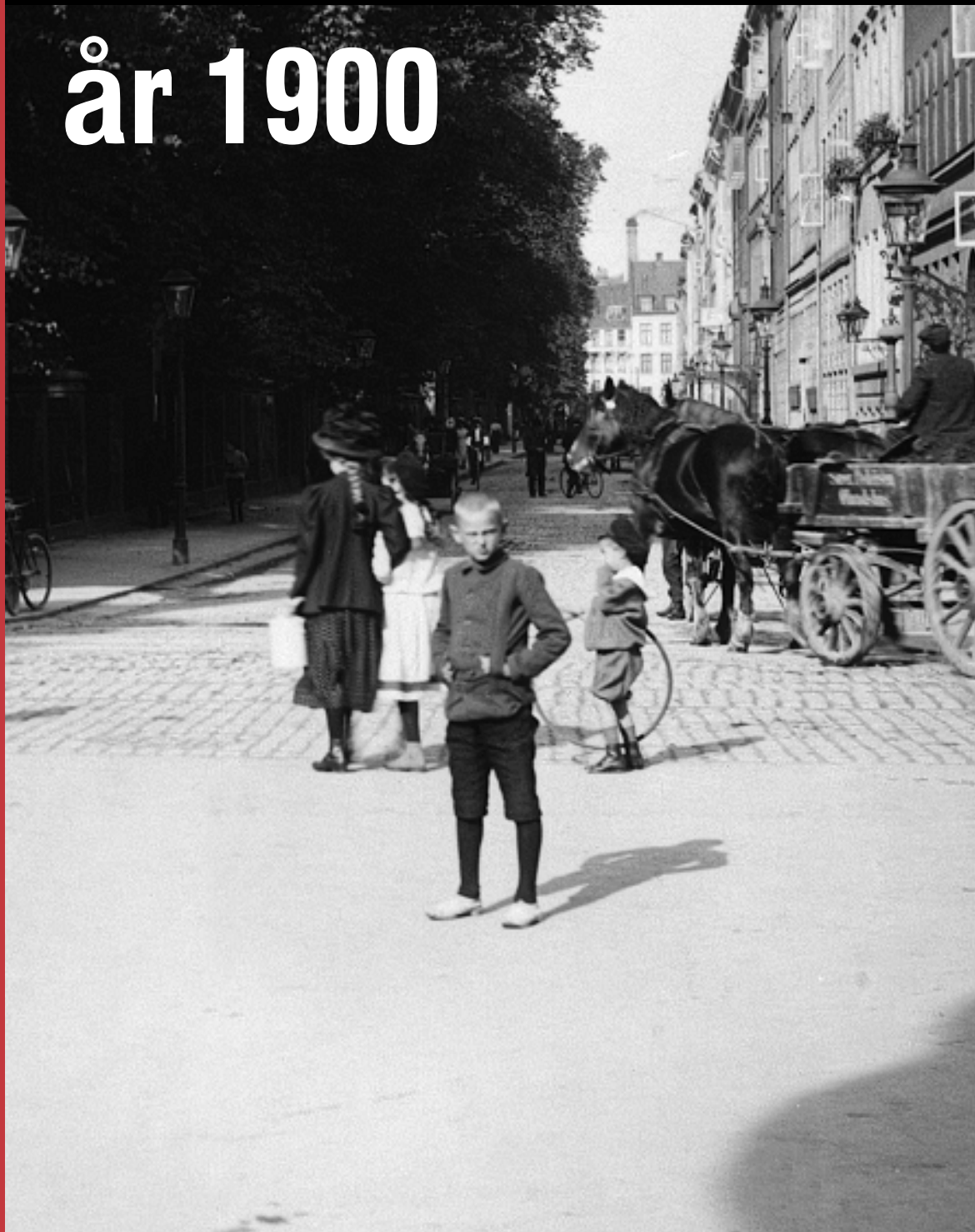
Børneliv

Mad og
Køkken

Ægteskab

Bolig

Arbejde

Skoletjenesten

ARBEJDERMUSEET

Introduktion

Hvorfor ser Danmark ud, som det gør i dag? Historien kan hjælpe os med at få svar på det spørgsmål. Historie handler nemlig om dig og mig, og om hvorfor vi lever, som vi gør til daglig. Hvis vi ved, hvordan det var at bo og leve i Danmark for 10, 50 eller 100 år siden, kan vi blive bedre til at gætte på, hvordan verden og Danmark ser ud i morgen, om 10 eller 100 år.

Med dette materiale og museets udstilling om Familien Sørensen vil vi gerne fortælle jer om familiens liv og hverdag for 100 år siden.

Familien Sørensen begyndte med Karen Marie og Peter Martin, som giftede sig i 1882. De kom begge fra fattige kår. Snart flyttede de fra Nordsjælland til København, Østerbro, med deres første datter Louise. De havde store forventninger til deres liv. Familien voksede også hurtigt. I løbet af 14 år fik Karen Marie og Peter Martin 8 børn, 2 drenge og 6 piger. De flyttede rundt til mange forskellige lejligheder; nogle var for dyre, og andre var for dårlige. I 1915 fandt de deres drømmelejlighed på Gl. Kalkbrænderivej – en 2-værelses lejlighed med køkken og toilet på bagtrappen. Her blev de boende.

“Bønder i Hovedstaden” 1887 af Erik Henningsen. Arbejdermuseet.

Århundredeskiftet

Omkring århundredeskiftet flyttede 250.000 mennesker fra landet til København. På landet var der ikke arbejde nok, og lønnen var meget lav. Folk flyttede, fordi de håbede, at et job på en fabrik kunne give dem et bedre liv end livet på landet. Derfor voksede København. For at alle kunne få et sted at bo, blev der bygget mange nye huse. Det var høje etageejendomme, der lå meget tæt. I baggården blev der bygget billige huse, som ikke var særlig rare at bo i. I baggården legede børnene, selvom der tit lugtede dårligt. Der var meget affald i baggårdene, og man hældte spildevandet direkte ud på brostenene. Før 1901 var der ingen kloaker, som kunne lede vandet væk.

Livet i København var helt forskelligt fra det liv, folk kendte fra landet. På landet så børn og forældre mere til hinanden i løbet af dagen. Mange tilflyttere havde haft en lille gård, hvor børnene selv hjalp med til at dyrke jorden og passe dyrene. Deres hjem var deres arbejde. I København levede mange mennesker af at sælge deres arbejdskraft på fabrikker, byggepladser eller systuer. Hjemmet blev et sted, hvor familien sov og spiste. De var det, vi i dag kalder lønarbejdere.

For mandens og måske kvindens og børnenes løn skulle de købe mad, tøj, kul og koks og betale husleje. For arbejderne slog lønnen ikke altid til, selvom hele familien sled hårdt i det. De kom aldrig på ferie, og de måtte selv lave børnenes legetøj.

De mange tilflyttere var ikke altid heldige med at få fast arbejde. Uden arbejde fik man ingen penge. Der fandtes ikke bistandshjælp for 100 år siden.

Baggårdene, som børnene legede i, forandrede sig næsten ikke på 50 år. Anton Hansen tegnede denne baggård i 1950. Arbejdermuseet.

Børneliv

- Leg og boldspil forbudt

Man kan "måle", hvor rigt et land er, ved at se på, hvor meget børn arbejder for at overleve.

I dag mener de fleste voksne, at børn er værdifulde. De synes, det er deres opgave at passe godt på dem, så de får lov og tid til at være børn. Sådan har det ikke altid været. For 100 år siden mente mange, at børn havde "godt af" at arbejde 7 timer efter, de havde været i skole. I den tid, hvor de arbejdede, kunne de ikke lave ballade.

Børnenes løn var ofte nødvendig for, at familien kunne få pengene til at slå til. Her ses mælkedrenge i gang en tidlig morgen ca. 1900. Arbejdermuseet.

"Min storesøster havde en plads, og den kunne jeg så overtage. Det var hos en Kaptajn Rosenfeld i Alleen på Amager ... Jeg skulle hjælpe ham med hans kone, som var helt forkrøblet af gigt. Hende skulle jeg vaske og klæde på og flette hendes hår. Det var lige strengt nok for en lille svag pige, men jeg havde en stærk vilje, det har altid hjulpet mig. Jeg var hos Kaptajnen i 2 år, så skulle min yngre søster overtage min plads." (Pige født 1893)

Indtil børnene blev 6-7 år, arbejdede de hjemme hos deres forældre. "At hjælpe til derhjemme" mente folk ikke var rigtig arbejde. Børnene lærte at lave det, de skulle arbejde med, når de blev voksne. Pigerne hjalp for eksempel til med at købe ind, skrælle kartofler, vaske op, passe deres mindre søskende og gøre rent. Drengene kunne hjælpe med at hente koks i kælderen og pudse sko.

Børnene havde hverken plads til at lege på eller ret meget tid til at lege i. Men når børnene legede sammen, legede de nede i gården. De legede sammen om søndagen, eller når de havde lidt tid til overs, hvor de ikke skulle arbejde, gå i skole eller hjælpe til derhjemme. Børnene skulle passe på ikke at larme for meget nede i gården. Så ville viceværten komme og skælde dem ud eller jage dem ud af gården.

Indgangen til Kongens Have ca. 1900. Her kom mange familier om søndagen. Til højre kan man se en dreng med et tøndebånd. Københavns Bymuseum.

Friskolen ved Østre Gasværk 1907. Drengene er ca. 13-14 år og næsten færdige med at gå i skole. På Friskolen måtte drengene godt have træsko på i skole. Mange arbejderbørn havde ingen lædersko - kun et par træsko. I nogle skoler skulle børnene have dyre lædersko på.

“Det meste af min fritid gik med at passe små søskende. Jeg gik rundt om søerne, skubbende en barnevogn foran mig. Jeg havde altid et lille menneske på slæb... jeg blev også lånt ud til at passe andre folks børn... mine skolekammerater lånte børn, som de gik tur med, det fattede jeg ikke, at de gad.” (Pige født ca. 1895)

“Kæft, trit og retning” var reglen for, hvordan børnene skulle opføre sig i skolen, og når de var på arbejde. Det betød, at de skulle holde mund og kun tale, når de blev spurgt. De skulle gøre, hvad der blev sagt, uden at spørge hvorfor, og alle skulle gøre det samme på samme tidspunkt. Ligesom små soldater. De voksne måtte gerne slå børnene. Børn fik en lusning, hvis de voksne ikke syntes, at de opførte sig ordentligt.

Når børnene blev 6-7 år, begyndte de at gå i skole. Der gik 35 børn i en klasse, så det var ikke alle børn, som fik lov til at sige noget. De dygtige og artige børn sad forrest i klassen. Arbejderbørnene nåede ikke altid at lave deres lektier, fordi de skulle passe deres arbejde. Derfor havde de svært ved at følge med i skolen. De sad bagerst i klasseværelset, hvor det ofte var svært at høre, hvad læreren talte om.

Hvis man gik i skole om formiddagen, arbejdede man om eftermiddagen og omvendt. Det kunne være svært at holde sig vågen i skolen, hvis man for eksempel startede dagen som mælkedreng, eller hvis man kom sent i seng.

“Medens jeg gik i skole, havde jeg forskellige bypladser. Den første plads var hos en mælkebonde, som kom ind med mælk fra Tåstrup om morgenen kl. 5 om sommeren og kl.6.30 om vinteren. Jeg stillede ved foden af Frederiksberg bakke på de nævnte klokkeslæt og løb rundt til hans kunder med mælken.” (Dreng født 1881)

Nogle lærere syntes, at børnene var dovne, når de faldt i søvn i skolen. Andre lærere syntes, det var synd, at de havde så lange dage. Når børnene endelig kom hjem kl. 6 om aftenen, skulle de hjælpe deres mor med det huslige arbejde.

I dag er mange børn alene i løbet af dagen. Arbejderbørnene var ikke alene i løbet af en dag. Enten var de i skole, hjemme hos deres forældre og søskende eller på arbejde, hvor chefen holdt øje med dem.

Fakta:

I 1873 blev det forbudt for børn under 10 år at arbejde på fabrik. Loven blev lavet for at passe på børnene. Når børnene blev 10 år, måtte de højst arbejde 6 1/2 time om dagen efter skoletid. Men mange mindre børn arbejdede alligevel på fabrik. Familierne havde brug for børnenes penge.

Børn skulle gå 7 år i skole. I skolen skulle børnene lære at læse, skrive og regne. Når børnene blev konfirmeret, var de voksne. Så var det slut med at gå i skole. Nu skulle de arbejde lige så lang tid som deres forældre.

Mad og køkken

- “Sulten for sjov?”

“Til daglig [spiste vi] kun rugbrød, men om søndagen et ekstra stykke landbrød. Dog skiftedes min broder og jeg til at stå op så tidligt, at vi kunne være hos bageren inden kl. 6 og købe for 10 øre gammelt brød, hvad jo smagte os dejligt.”
(Pige født 1884)

For 100 år siden fik mange mennesker for ensformig eller for lidt mad.

Det gjaldt for børn og voksne i arbejderfamilierne om at blive mætte - så billigt som muligt. Over halvdelen af en arbejderfamilies penge gik til at købe mad for. Derfor spiste familierne meget rugbrød. Hvis en voksen mand skulle blive mæt, skulle han spise 1/2 kg rugbrød om dagen. Jo flere penge en familie havde, jo mere kød, mælk, ost og æg kunne de købe. For det meste spiste arbejderne rugbrød med fedt eller margarine og måske en skive flæsk eller en sild. Hvis familien var fattig, var det kun faren, som fik pålæg på brødet. Han skulle bruge megen mad, fordi han brugte sin krop, når han arbejdede.

Om søndagen spiste alle familier varm mad. Så kunne menuen være kartofler med sild eller flæsk til, eller “søbemand”. Det var hvidkålssuppe, grønlangkål eller gule ærter. Moren kunne lave en stor portion, så var der mad til flere dage.

“Faste måltider havde vi aldrig, mens jeg var barn ... men jeg må sige, om søndagen var der altid søbemand, og det var for resten også den eneste dag, der var rigtig varm mad på bordet.”
(Mand født ca. 1885)

Ligesom i dag spiste man tre måltider på en dag: Morgen, middag og aften. Det var ofte det samme, de spiste (rugbrød med fedt eller margarine og måske en smule pålæg). Hvis de ikke boede for langt væk

Murerarbejdsmanden Valdemar Andreasen og hans hustru Anine. På skødet af Valdemar sidder Einar på 5 år, og hos Anine sidder Sylvia på 3 år. Familien har besøg. På bordet står en tallerken med smurte madder. Selvom de sidder i stadsstuen, er Valdemar ikke i sit fineste tøj. Ca. 1900. Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv.

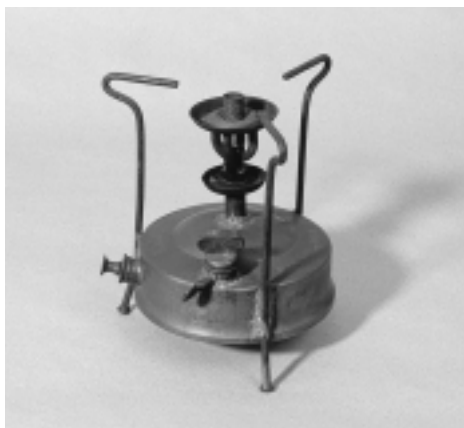
Hvis farens arbejde ikke lå for langt væk, blev børnene sendt over med varm mad i en madspand. Ellers havde han madpakke med. Madpakken er over 100 år gammel. Arbejdermuseet. Foto: Allan Schnipper.

fra deres arbejde, kunne de komme hjem midt på dagen og spise varm mad. Det var de vant til fra livet på landet. Hvis konen også arbejdede, eller hvis der var for langt hjem, spiste de madpakker. Lidt efter lidt begyndte de "nye" bymennesker at spise kold mad i løbet af dagen og varm mad, når de kom hjem om aftenen - ligesom de "gamle" byboere.

"For 25 øre fik mor nede hos spækhøkeren et kvart rugbrød og en fjerding madfedt. Denne ration pr. dag kunne dårligt holde sulten for døren... Når mor var heldig ... kunne vi med 35 øre om dagen klare fedtebrødet og lidt salt" (Christian Christensen, født 1882)

Udover at rugbrød var billigt og mættende, blev det ikke fordærvet eller dårligt for hurtigt. For 100 år siden havde man ikke køleskab, men et spisekammer. Det var kun lidt koldere end resten af køkkenet. Spisekammeret vendte mod nord, hvor solen ikke kommer meget i løbet af en dag. For at have frisk mad måtte kvinderne (og børnene) handle lidt hver dag. Der var mange små butikker i København, som handlede med mad: Bagere, spækhøkere, viktualiehandlere, mejerier, hørkræmmere. Det er de samme varer, som vi i dag kan købe i supermarkedet. Fotoet viser Familien Sørensens køkken med spisekammer. Arbejdermuseet. Foto: Allan Schnipper.

Det krævede tid at lave varm mad. Til at begynde med var der jernkomfurer i køkkenerne. I komfuret blev der fyret op med brænde eller koks. Det kostede meget brænde, før komfuret var varmt nok til at lave mad på. Hvis moren arbejdede 12-14 timer uden for hjemmet, havde hun ikke meget tid i "overskud"; så var det nemmere og billigere med kold mad.

Efter 1910 får mange en primus i køkkenet. Den var både nemmere og hurtigere at varme op med petroleum. Petroleum var også billigere end brænde. Arbejdermuseet. Foto: Allan Schnipper.

Fakta

I 1897 brugte en arbejderfamilie i København 1213 kr. til at leve for det år. Faren var 43 år. Han arbejdede som snedkersvend. Han tjente 1199 kr. Moren var 36 år og hjemmegående. Sammen havde de 4 børn på 14, 11, 8 og 2 år. De ældste børn tjente tilsammen 14 kr.

Udgifter:

Mad:	559 kr.
Husleje:	128 kr.
Tøj:	152 kr.
Varme og lys:	43 kr.
Vask og vedligeholdelse:	23 kr.
Tobak og spiritus:	111 kr.
Læge, foreninger:	70 kr.
Anskaffelse af værktøj:	16 kr.
Fornøjelser:	45 kr.
I øvrigt	74 kr.

I alt 1213 kr.

Faren skulle arbejde ca. 1/2 time for at kunne købe 1 kg rugbrød. For at købe 1 kg kaffe skulle han arbejde i knap 8 1/2 time, eller i 6 timer for at købe 1 kg smør.

Ægteskab

- “Den eneste ene” eller “et godt parti”?

“Pæne unge mennesker” boede ikke sammen som mand og kone uden at være gift. Hvis de først var blevet gift, var det meget sjældent, at de blev skilt igen. Når de var gift, skulle manden forsørge kone og børn. Det kostede mange penge at “stifte bo”. Det vil sige at købe møbler, køkkenting, håndklæder og meget andet. Derfor ventede mange med at gifte sig, indtil de havde råd. Kvinderne var tit 25 år og mændene 29 år, før de blev gift. I dag er kvinder og mænd ældre, når de gifter sig, men de har tit boet sammen i flere år.

For 100 år siden fik en arbejderfamilie i gennemsnit 5-6 børn. Nogle familier fik 20 børn, andre kun 2-3. Hvorfor fik de så mange børn? Børn var værdifulde. Ved at arbejde kunne de tjene penge til deres mor og far. Derfor begyndte de at arbejde, når de blev 6-7 år gamle. De større børn kunne også hjælpe med at passe mindre søskende. Når forældrene blev gamle, kunne børnene sørge for dem. Det var de vant til fra livet på landet. Indtil børnene begyndte at arbejde, “kostede de penge”. De skulle have mad, tøj og en seng at sove i. Det var svært at få penge til at slå til, hvis man havde (for) mange små børn på en gang.

Line og Einar T. Pedersen. Line Pedersen har sort brudekjole på. Så kunne hun også bruge den efter brylluppet. Line Pedersen arbejdede som syerske, og Einar Pedersen var graveriarbejder. Mange brudepar ønskede sig kontanter i bryllupsgave. Så kunne de selv købe, hvad de havde brug for. 1905. Arbejdermuseet.

Selvom en familie fik mange børn, var det ikke sikkert, at alle børnene overlevede. Som tommelfingerregel kan man sige, at hver gang der var blevet født 4 børn, ville 1 af dem dø inden de blev 5 år. I dag er der ikke mange børn, som dør, inden de bliver 5 år; kun 2 ud af 1000 børn i Danmark.

“Vi havde dog været adskillige flere, om alle havde levet. Min mor plejede at sige, at hun havde født 14 1/2, fordi den sidste var en abort; de øvrige var enten dødfødte eller døde umiddelbart efter fødslen. Der var dog en dreng, som blev 4-5 måneder, da han døde, jeg var dengang 6-7 år. Der var kun min far og jeg til begravelsen, og min far bar den lille kiste under armen.” (Mand født ca. 1880)

For 100 år siden blev der født mange “uægte” børn. Barnet var nu ægte nok, men sådan sagde folk, når faren og moren ikke var gift, da kvinden blev gravid. Det var meget skamfuldt for kvinden at få et barn uden at være gift. Selvom mange blev gift lige efter, at barnet var født, blev barnet ved med at være “uægte”. Nogle kvinder ville ikke have barnet og fik en abort. Det var farligt, og de risikerede selv at dø, hvis der opstod problemer. I dag kan kvinder få abort på hospitalet.

“Madam Holm var en ældre kone, som boede dør om dør med os. Hun var trykket af to byrder. Hendes datter havde tre drenge, men ingen mand. Og madam Holm havde selv en kæmpesvulst hængende under højre arm.” (Christian Christensen, født 1882)

Det var faren, som bestemte i familien. Han fik “det sidste ord”, hvis forældrene var uenige. Men i det daglige bestemte moren. Hun sørgede for, at faren afleverede sin løn derhjemme, så der var penge til at betale husleje, købe mad og tøj for. Det var ikke almindeligt, at faren hjalp til i hjemmet eller med børnene. Det var kvindens ansvar at opdrage børnene og sørge for, at de var rene og pæne.

Fakta

Skilsmisser:

1900: 383
2000: 13.000

Danmarks befolkning:

1900: 2.430.000
2000: 5.233.000

Fødsler og aborter:

I 1900 blev der født 72.141 børn, og 9000 kvinder fik lavet en ulovlig abort.

I 1999 blev der født 66.170 børn, og 17.000 kvinder fik lavet en lovlig abort.

Indtil 1973 var det ulovligt at få en abort.

Boligen

- Tag over hovedet eller trygge rammer?

Anton Hansen, 1950. Børn leger i gården. Arbejdermuseet.

I København havde arbejderne ikke hjemmet som deres arbejdsplads - sådan som bonden på landet. Men det betød ikke, at lejlighederne var tomme hele dagen ligesom i dag. Mange mødre gik hjemme og passede de mindre børn, vaskede tøj, købte ind og lavede mad. Der var en masse børn hjemme om dagen - de gik ikke i vuggestue og børnehave. De legede sammen nede i gården.

“Vores gård var god at lege i, og selvom det lå midt inde i det tættest bebyggede Vesterbro-kvarter, var der ligesom noget landligt over den. Vi havde en hestestald med tre heste i vores gård ...Når kvinderne kom ned for at hænge tøj til tørre, gav de sig altid tid til at snakke lidt...” (Constance Johansen, født 1914)

De fleste arbejdere boede i 1- eller 2-værelses lejligheder med køkken og spisekammer. Hvis de var heldige, var der også indlagt koldt vand. Lejligheden var i alt 30-35 m² - eller lige så stor som et almindeligt klasseværelse i dag. Toiletterne var lokummer nede i gården: Det var en række små huse med en bæk med et hul og spand nedenunder. Indtil København i 1901 fik kloakker, kom natmanden hver nat og tømte lokummerne. Det var bedst og finest at bo ud til gaden. Her var der lys og luft. Hvis man boede inde i baggården nede i stuen, kom der ikke meget dagslys ind i lejlighederne. Mange tilflyttere startede deres nye liv i en baggårdslejlighed.

Køkkenet var ca. 3 m² stort. Komfuret i det ene hjørne fyldte den ene halvdel af køkkenet. I den anden halvdel var der en vask med en vandhane med koldt vand. Køkkenet blev ikke kun brugt til at lave mad i. Det blev også brugt som badeværelse.

Selvom mange familier sagtens kunne bruge hele lejligheden, var der mange, som indrettede det ene rum som “stadsstue”. Stadsstuen var så fin, at det kunne føles ligesom at komme ind i en kirke.

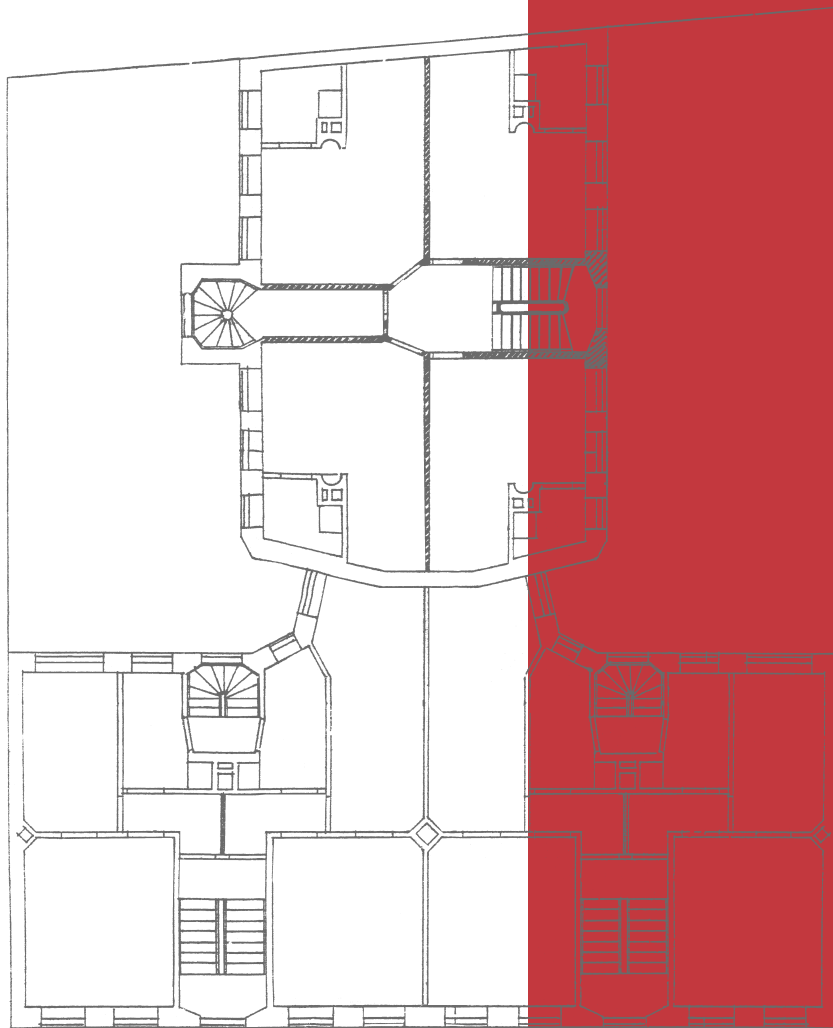
Børn skulle sidde stille, de måtte ikke røre ved noget, og de måtte ikke tale højt. Familien kom kun i stadsstuen, når de fik gæster eller til jul. Derfor sov, spiste og legede hele familien i ét rum.

“Der [i stadsstuen] måtte vi børn ikke under nogen omstændighed komme, og de voksne kom der også sjældent, den stod der kun til stads. En mærkelig skik, men sådan var det dengang. Havde man ikke en sådan, var man ikke regnet for noget. Hos venner og familie, som vi kom hos, var det samme tilfældet. Når vi skulle på besøg, blev vi børn strengt formanet om at holde os fra stadsstuen, ellers vankede der prygl.” (Mand født 1882)

Men lejligheden kunne også være indrettet som stue og soveværelse. Så havde familien mere plads. Hvis en familie havde mange børn, sov nogle af dem inde i stuen. Det var en luksus at have en rigtig seng at sove i. Nogle sov på to stole sat sammen eller sågar på et strygebræt. Som regel havde faren og moren rigtige senge, men dem delte de

Til daglig vaskede familien sig ved køkkenvasken. En gang om ugen blev alle børnene vasket i en balje - om sommeren i køkkenet, om vinteren inde i stuen ved siden af kachelovnen. Efter det ugentlige bad fik børnene rent tøj på. Tøjet skulle holde indtil næste storvask. “Uffe i bad”. Træsnit af Erling Frederiksen 1948.

Tegningen viser et almindeligt lejligheds-kompleks i Hedebygade på Vesterbro i 1884. I forhuset ligger lejlighederne med 2 værelser med køkken, og i sidehuset er der 1-værelses lejligheder med køkken. Det var fint og dyrt at bo i forhuset. Der er ikke toilet i nogen af lejlighederne.

med børnene.

“I soveværelset havde faren lavet rigtige hængekøjer til børnene - de lå to i hver køje og kunne ligge og vugge sig selv i søvn. Nedenunder køjerne, der var spændt ud fra væg til væg, havde faren lavet en stor dobbeltseng til moren og sig selv”. (Constance Johansen, født 1914)

Fordi arbejderfamilierne ofte var store, lavede børnene og faren mange ting uden for lejligheden, når de havde fri. Faren kunne være sammen med sine arbejdskammerater. Børnene legede nede i gården eller i kvarteret.

Fakta

I 1901 var der mange små lejligheder i København. Over halvdelen af dem var 1- og 2-værelses lejligheder. I dag er der færre små lejligheder.

Arbejdsliv

- Lange dage for små penge

En af de største forskelle mellem år 1900 og år 2000 er, hvor meget fritid det enkelte menneske har hver dag; altså den tid, hvor man ikke sover eller arbejder.

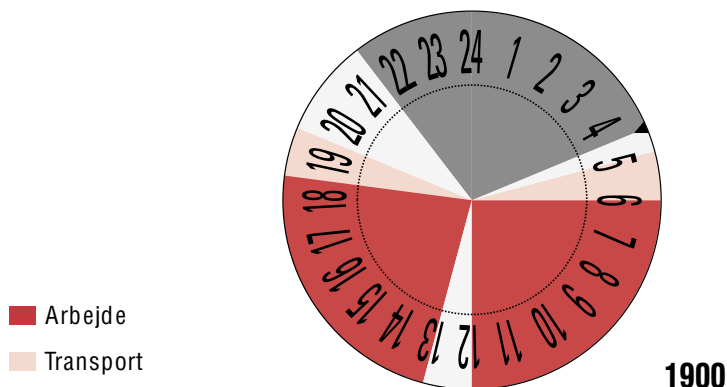
For 100 år siden arbejdede en voksen mand 12 timer om dagen, med en times pause til at spise frokost i. For at komme på arbejde skulle han måske bruge 1/2-1 time. Det var ikke altid, at han gik lige hjem, når han havde fri. Måske tog han sig en pause på et værtshus sammen med arbejdskammeraterne. Når han kom hjem, lagde han sig på divanen i stuen for slappe lidt af, inden han skulle spise. Hverken han eller børnene kom sent i seng - de skulle alle sammen tidligt op. Sådan så farens hverdag ud, 6 dage om ugen. Lørdag var en almindelig hverdag. I

kirken fik man at vide, at man skulle "komme hviledagen ihu". Det betyder, at folk skulle bruge søndagen til at gå i kirke og til at holde fri. Men mange arbejdere gik på arbejde om søndagen for at tjene ekstra penge.

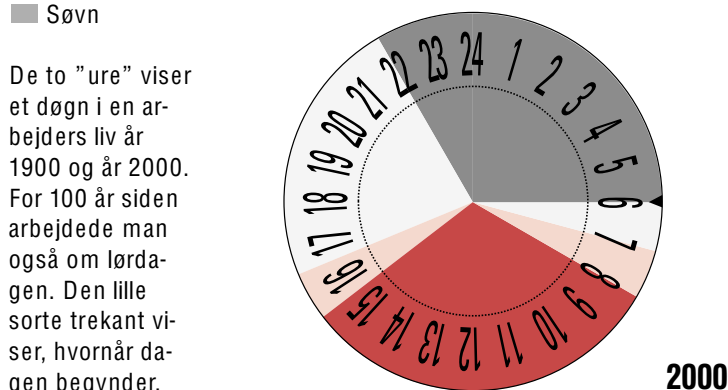
"Familien var jo stor, og moder måtte derfor tage arbejde ved at gå ud og vaske for herskaberne... der [var] som regel kun 2 kr. for en vaskedag fra klokken 6 morgen til klokken 8-9 aften. ...Når hun så kom hjem om aftenen, var der jo altid stopning og lapning at udføre, så hun kom sjældent i seng før ved 12-tiden om natten." (Mand født 1878)

Det var faren, som tjente flest penge til familien. Nogle gange var hans løn de eneste penge, som familien havde at leve af. Som regel hjalp moren også til økonomisk. Hvis hun var hjemmegående, kunne hun tjene lidt penge ved at sy og reparere tøj for andre, lave tændstikæsker eller vaske tøj for fine familier eller herskaber. Men hun havde nok at lave i hjemmet uden ekstra arbejde: Hun skulle lave mad, passe de mindste børn, vaske og reparere familiens tøj. Hun kunne også arbejde uden for hjemmet, for eksempel på en fabrik eller en systue. Morens dag begyndte før de andre i familien og sluttede først, når alle andre var kommet i seng.

Hvis familien havde penge nok, kunne moren gå hjemme. Det var finest, hvis moren gik hjemme. Men hvis farens løn ikke var stor nok, måtte børnene hjælpe til. Børnene begyndte som regel at arbejde, når de blev 6-7 år gamle, samtidig med at de gik i skole. Drengene arbejdede som buddrenge eller mælkedrenge, og pigerne var tjenestepiger eller tyende hos rige familier.

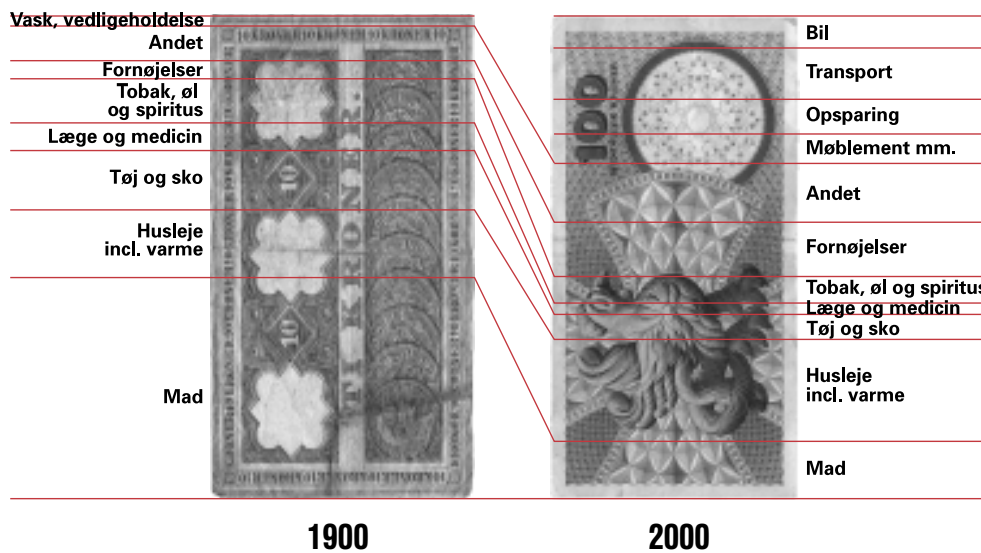

1900

2000

De to "ure" viser et døgn i en arbejders liv år 1900 og år 2000. For 100 år siden arbejdede man også om lørdagen. Den lille sorte trekant viser, hvornår dagen begynder.

Figurerne viser, hvor stor en del af en almindelig families penge, der skulle bruges til at købe mad, tøj og lignende for i dag og for 100 år siden.

“Min mor gik ikke på arbejde. Det passede sig ikke for en gift kone, og det var en dårlig mand, der sendte sin kone ud for at tjene penge.” (Costance Johansen, født 1914)

Det var ikke mange familier, som tjente så mange penge, at de kunne spare op til “dårlige tider”. Selvom alle hjalp til, kunne det let gå galt, hvis faren blev arbejds-

løs eller et barn blev sygt og skulle til lægen. En måde at “spare” på var ved at sulte eller kun spise rugbrød uden noget på. Hvis man ikke kunne betale sin husleje, blev man sat på gaden af Kongens foged og hans hjælper politibetjenten. Hvis en familie først var kommet bagud med huslejen, var det næsten umuligt at komme ud af gælden.

En familie bliver sat på gaden eller tvunget til at flytte. Politibetjenten overvåger, at familien flytter, som de har fået besked på af Kongens Foged. 1908. Københavns Bymuseum.

Fakta

Omkring år 1900 tjente en faglært arbejder, f.eks. en skrædder, ca. 75 kr. om måneden. En ufaglært arbejder, f.eks. en arbejdsmand på en byggeplads, tjente ca. 50 kr. om måneden. En almindelig familie brugte let 40 kr. på mad om måneden.

Arbejdsspørgsmål

Bolig

1. Sammenlign det sted, du selv bor nu, med hvordan det så ud for 100 år siden. Prøv at lægge mærke til, om der er industri/fabrikker eller landbrug i nærheden. Hvordan er arkitekturen: Er husene høje, lave, tætte eller med lys og luft omkring?
2. Find ud af, om dine forældre og bedsteforældre havde deres eget værelse. Hvorfor/hvorfor ikke?

Familie

1. Find ud af, hvad din familie arbejdede med for 100 år siden. Hvor boede de? Bor du det samme sted? Arbejder din familie i dag med det samme som din familie for 100 år siden?
2. Hvor mange var der i din fars familie, da han var barn, i din mors, i dine bedsteforældres?
3. Hvor mange er der i din familie i dag?
4. Sammenlign grundene til, at kvinder vælger at få abort i dag og for 100 år siden.
5. Hvad kan grundene være til, at kvinder og mænd i dag er ældre, når de bliver gift, end de var for 100 år siden?
6. Hvad tror du, man vælger sin mand eller kone ud fra i dag? Kærlighed? Økonomi? Andet?

Arbejde

1. Tegn din dag – Hvor meget fritid har du? Har du et fritidsjob? Skal du hjælpe til hjemme? Går du til fritidsaktiviteter? Hvilke ligheder og forskelle er der mellem din dag og et barns dag for 100 år siden?
2. Sammenlign, hvorfor børn arbejder i dag og for 100 år siden.

Mad

1. Find ud af, hvornår du sidst var rigtig sulten og hvorfor.
2. Hvor mange timer skal du arbejde for at kunne købe en burgermenu hos McDonalds?
3. Hvor mange timer skal du arbejde for at kunne købe en pakke rugbrød?

Fremtid

1. Hvordan tror du, din familie ser ud, når du bliver voksen?
2. Vil du gerne bo det samme sted, som du bor nu? Hvorfor/hvorfor ikke?
3. Hvad vil du gerne arbejde med, når du bliver voksen? Hvorfor?

Til læreren

Dette undervisningsmateriale om arbejderfamiliens liv og hverdag år 1900 er henvendt til 5-7 klasse. Udgivelsen af dette materiale er et led i udviklingen og oprettelsen af Skoletjenesten på Arbejdermuseet. Materialet danner rammen om undervisningsforløb i museets faste udstilling: "Familien Sørensen - en arbejderfamilie på Østerbro 1885-1990".

Materialet er inddelt i seks selvstændige afsnit om århundredeskiftet, børneliv, mad, ægteskab, boligforhold og økonomi. De enkelte afsnit kan læses hver for sig. Som temaer kan de desuden danne udgangspunkt for undervisningen på museet. Dette skal aftales med museets underviser. Derudover er der en introduktion til materialet.

Til sidst i materialet er der forslag til arbejdsopgaver. Hvert enkelt spørgsmål er i sig selv en indgangsport til de enkelte afsnit, men kan også danne udgangspunkt for et længere gruppearbejde på skolen. Eleverne kan eksempelvis arbejde med deres egne rødder: Hvem var deres tipoldeforældre og bedsteforældre. Hvor boede de, og hvad lavede de? Var der nogle af dem, som vandrede fra land til by?

For at få mest muligt ud af besøget på Arbejdermuseet – både hvad angår oplevelse og forståelse – vil det være en fordel, at eleverne kender materialet.

Med venlig hilsen
Skoletjenesten/Arbejdermuseet

Litteratur- forslag:

Christian Christensen: En rabarberdreng vokser op. Erindringer. Hans Reitzels forlag (1961)1992

John Erichsen: Et andet København. Fotografier fra århundredeskiftet, Gyldendal 1987.

Forskellige m.fl.: Raske fjed. Ti arbejdende kvinders livserindringer. Jespersen og Pios forlag 1927.

Constance Johansen: Derhjemme i gaden. Hans Reitzels forlag 1974.

Anne-Dorte Jørgensen: Børn på arbejde, Skoletjenesten/Arbejdermuseet 1991.

Nynne Helge: Familien Jensen og Vorherre. Religionens plads i københavnske arbejderfamiliers kultur og livsform 1870-1950 – med særlig vægt på perioden før 1920. Institut for Systematisk Teologi, Københavns Universitet 1996.

Agnete Birger Madsen m.fl.: Kvindeliv - hverdagsliv. Arbejderkvinders levevilkår i Danmark 1880-1930, Gyldendal 1985

Søren Mørch: Den ny Danmarks historie 1880-1960, Gyldendal 1982

Websiten: www.pladstilosalle.dk

Skoletjenesten

ARBEJDERMUSEET
Rømersgade 22
1362 København K
Tlf. 3393 3388

Tidsbestilling:
Tirsdag, onsdag
og torsdag
kl. 14-16.

Materialet er udarbejdet af:
Tekst: Sidsel Risted Staun/Skoletjenesten Arbejdermuseet. Layout og illustrationer: Krista Stentoft/Skoletjenesten. Tryk: Kailow Tryk.